

УДК 159.922: 376.5

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Шевчишена О.В., к. психол. н.,
старший викладач кафедри педагогіки та психології

Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

У статті проаналізовано наукові підходи до дослідження особливостей та психологічних проблем дітей підліткового віку. Розглянуто об'єктивні та суб'єктивні перешкоди у розвитку особистості обдарованого підлітка. Систематизовано та охарактеризовано психологічні детермінанти становлення та розвитку особистості обдарованої дитини у підлітковому віці.

Ключові слова: *підлітковий вік, дитяча обдарованість, особистість обдарованої дитини, обдарований підліток, психологічні детермінанти становлення та розвитку особистості обдарованого підлітка.*

В статье проанализированы научные подходы, касающиеся исследований особенностей и психологических проблем детей подросткового возраста. Рассмотрены объективные и субъективные преграды в развитии личности одаренного подростка. Систематизированы и охарактеризованы психологические детерминанты становления и развития личности одаренного ребенка в подростковом возрасте.

Ключевые слова: *подростковый возраст, детская одаренность, личность одаренного ребенка, одаренный подросток, психологические детерминанты становления и развития личности одаренного подростка.*

Shevchyshyna O.V. THE PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF AN INDIVIDUAL OF A GIFTED CHILD IN ADOLESCENCE

The article analyzes the scientific approaches to the study of the characteristics and psychological problems of adolescents. Objective and subjective obstacles in the development of an individual of a gifted teenager are analyzed. Systematized and described the psychological determinants of formation and development of an individual of a gifted child in adolescence are systematized and described.

Key words: *adolescence, children's talent, personality of a gifted child, gifted teenager, psychological determinants of formation and development of a personality of a gifted teenager.*

Постановка проблеми. Одним з основних завдань сучасної шкільної освіти є забезпечення спрямованості навчально-виховного процесу на виявлення дитячої обдарованості, на формування гармонійно-розвиненої особистості обдарованого школяра, його здатності до самостійних і творчих дій у різноманітних навчальних і життєво-побутових ситуаціях, які постають перед ним в контексті взаємодії з навколишнім середовищем.

Вирішення подібного роду завдань можливе за умови, якщо психологи ґрунтовно розкриють суть дитячої обдарованості та всебічно пояснять психологічний механізм протікання творчого процесу. На думку В.В. Химинця, ідентифікація обдарованості є надто складною проблемою [18]. Автор стверджує, що «сьогодні вивчення всіх видів обдарованості загалом сконцентровано на механізмах успішної діяльності та виявленні тих особистісних властивостей, які можуть її забезпечити» [18, с. 263]. У загальному вигляді поняття обдарованості, за переконаннями дослідника, розкривають як когнітивний, соціальний і мотиваційний потенціал, у якому останнє займає

чільне місце [18]. Науковець переконаний, що обов'язковою умовою прояву академічної, а тим більше спеціальної, обдарованості є осмислене оволодіння достатньою кількістю знань, умінь і навичок [18]. З приводу цього В.В. Химинець стверджує, що «засвоєна інформація є об'єктом, на який доцільно спрямовувати творчі здібності учня» [18, с. 263].

З іншого боку, більшість психологів акцентують увагу на тому, що треба виходити за межі кінцевого інтелектуального результату особистості обдарованої дитини. Психологи неодноразово доводять, що становлення та розвиток дитячої обдарованості можливі в результаті успішної взаємодії закладених природних можливостей та сучасного середовища, опосередкованого ігровою та навчальною діяльністю дитини. Г.О. Гулько стверджує, що «кожна дитина є окремою складноутвореною особистістю, і супровід її включає багато аспектів: педагогічний, соціальний, виховний, психологічний, здоров'язберігаючий, які мають бути інтегровані в єдину систему, працювати злагоджено і взаємно доповнювати один одного» [4, с. 9]. Автор наголошує на тому,

що «конкурсний відбір допомагає відібрати найкращих, найбільш здібних, але всі діти різні, зі своїми особливостями характеру, типом темпераменту, провідною формою сприйняття інформації, цілями, стилем поведінки, організацією навчання, загальними психологічними особливостями особистості» [4, с. 9].

Тому вищезгадане положення ми б хотіли доповнити тим, що стимулювання розвитку дитячої обдарованості буде ефективним за умови забезпечення психолого-педагогічного супроводу особистості обдарованої дитини залежно від етапу її вікового зростання.

Беззаперечним є той факт, що підлітковий вік є одним зі складних періодів життя людини. Підлітки інтегруються у широкий суспільний простір, швидко розвиваються, прагнуть до самостійності та незалежності. Прояви внутрішнього світу підлітка корелюють з амбівалентністю почуттів, глибиною внутрішньо-особистісних конфліктів та безліччю протиріч, які виникають в цьому віці. В.І. Моросанова та Е.М. Коноз вважають, що в підлітковому віці відбувається формування основних характеристик, які спроможні чинити вплив на становлення особистості обдарованої дитини [11]. Науковці переконливо доводять, що залежно від умов середовища, в якому розвивається дитина, можуть сформуватися такі якості та характеристики, які здатні сприяти становленню обдарованості, або ж навпаки, перешкоджати їй [11]. Тому обдарований підліток часто характеризується підвищеною чутливістю та вразливістю до ситуацій навколишньої дійсності. Якщо його поглядів не розділятимуть, він може замкнутись та втратити інтерес і наснагу до навчання, прагнення до самовдосконалення і особистісного зростання.

Відповідно, в контексті функціонування сучасної школи перед педагогами постає складне завдання, яке потребує забезпечення психологічного становлення та розвитку особистості обдарованої дитини у підлітковому віці. Тому важливість вищезгаданої проблематики і обумовили вибір теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості протікання підліткової кризи, психологічні проблеми підлітків були та залишаються предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців. Наприклад, вивченню підлягали проблема самотності у підлітковому віці (М.С. Богдан [1], А.Р. Кірпигов [8], О.А. Третьякова [17]); психологічна профілактика неврозів обдарованих підлітків (Г.О. Гулько [4], А.В. Кулемзіна [10]); психологічні особливості регуляції рухової

активності в учнів 5–9 класів (Ю.П. Данчук, О.А. Чеканська [5]); діагностика і корекція агресивної поведінки підлітків (А.А. Ткачук [16]); проблема самоідентифікації у слабозорих підлітків (Д.Г. Дьяков [6]); психологічні особливості інтернет-залежності підлітків з повних та неповних сімей (Я.О. Якубович, О.Г. Шмиглюк [20]); особливості вирішення вікових завдань підлітка (А.В. Ільяш [7]); феномен сім'ї повторного шлюбу у контексті впливу на розвиток ціннісно-смыслової сфери особистості підлітків (І.В. Пустолатов [14]); розвиток соціальної компетентності підлітків (О.В. Прашко [13]); розвиток соціальної ініціативності в сучасних підлітків (Н.В. Чиренко [19]); психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини підліткового віку у професійному та особистісному самовизначенні (Ю.Ю. Савченко [15]). В цілому дослідники акцентують увагу на загальних психологічних особливостях протікання підліткової кризи, на фізіологічних і психологічних змінах в організмі підлітків, які обумовлюють перехід від дитинства до зрілості, на психологічних і особистісних якостях підлітків, на потребах, які в цей період стають для них домінуючими; намагаються дати характеристику віковим завданням, які мають бути реалізовані в підлітковому віці; здійснюють спроби охарактеризувати психологічні особливості впливу сім'ї на розвиток ціннісно-смыслової сфери особистості підлітків; виокремлюють та систематизують психологічні та соціально-педагогічні чинники, які провокують невротичні розлади особистості обдарованого підлітка; розглядають основні аспекти психолого-педагогічного супроводу обдарованої дитини підліткового віку у професійному та особистісному самовизначенні.

Однак, незважаючи на те, що психологічні засади розвитку особистості дитини у підлітковому віці часто наводяться у наукових публікаціях, психологічні детермінанти становлення та розвитку особистості обдарованого підлітка, в свою чергу, не виступали предметом окремого дослідження. Результатом неналежного вирішення подібної проблеми є систематичне ігнорування педагогами і батьками психології обдарованості у підлітковому віці, що, в свою чергу, здатне чинити негативний вплив як на обдарованих підлітків, так і на осіб, які їх оточують.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у вивченні об'єктивних та суб'єктивних чинників, які перешкоджають повноцінному розвитку особистості обдарованого підлітка, а отже,

відстеження та систематизація психологічних детермінант становлення та розвитку особистості обдарованої дитини у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з мотивованих соціальних інститутів щодо винайдення механізмів виховання талановитих, творчих особистостей, за переконаннями Ю.Ю. Савченко, є освіта [15]. Автор наголошує на тому, що «згідно з національними інтересами України, яка проходить непростий шлях стратегічного самовизначення, завдання розробки методологічних засад виявлення, розвитку та підтримки обдарованих дітей постає як найбільш пріоритетне» [15, с. 13].

Однак, на нашу думку, аналіз психолого-педагогічних публікацій свідчить про те, що реалізація подібного завдання характеризується певними складностями. Наприклад, О.В. Губенко стверджує, що «у чинній системі освіти спостерігається феномен, властивий іншим соціальним явищам – підміна цілей засобами їх реалізації» [3, с. 26]. В цьому випадку автор наголошує на тому, що «він присутній в освіті у специфічній формі неадекватності методів передачі знань його цілям та завданням» [3, с. 26]. Тому ми розділяємо таке положення науковця, згідно з яким «навчання в деяких випадках відбувається за принципом екстенсивного нарощування знань, їх обсяг у програмах навчальних закладів з кожним роком збільшується, але це часом призводить не до покращення якості освіти і не до активізації креативних якостей інтелекту та психіки учнів і розвитку особистості, а, швидше, до зворотного результату. А саме до фрагментації мислення, переобтяженого інформацією та нездатного її систематизувати і засвоїти, до втрати мотивації до навчання, що сприяє формуванню відрази до процесу пізнання, підміни глибинного осмислення предметних знань їх поверхневим зубрінням або іншими формами імітації знання; нарешті, до розвитку пасивно-споживчого типу особистості, що стимулюється пасивно-засвоювальними методами навчання, за яких суб'єктність особистості не виявляється. Він виступає об'єктом інформаційно-навчальних впливів» [3, с. 26]. Ми також вважаємо, що вищезгадане твердження корелює з думкою Ю.Ю. Савченко, за якої проблема «створення відповідних прикладних програм для діяльності в умовах ЗНЗ школи полягає у розумінні небезпеки усіченого варіанту психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості, коли особистість розглядається як об'єкт зусиль фахівців, на якому зосереджуються розвивальні впливи»

[15, с. 13]. Автор також наголошує на тому, що «у контексті життєтворчої освітньої парадигми обдарованість постає вищим суб'єктно-вмотивованим проявом у внутрішньому та зовнішньому просторах життєдіяльності особистості, природних талантів і здібностей» [15, с. 13]. Тому, за переконаннями дослідника, психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини постає актуальною проблемою на етапі функціонування української школи [15].

Г.О. Гулько слушно зауважує, що «обдарованість є характеристикою, яка вирізняє людину / дитину з-поміж інших, але при цьому вона нагороджує її чутливістю, вразливістю до подій навколишнього світу. Не отримуючи підтримки власних поглядів, очікувань, така дитина може закритись, втратити інтерес і наснагу до навчання» [4, с. 9]. Науковець також переконливо доводить, що ситуація ще й ускладнюється й тим, «що діти, про яких ми говоримо, – підлітки, вік, коли дитина дуже швидко розвивається, починає розуміти себе як дорослу самостійну людину, у неї остаточно формується самооцінка, самоусвідомлення, система цінностей, вона інтегрується у широкий суспільний простір, щоб у подальшому досягти своїх цілей, життєвого успіху, самоактуалізуватися через свою професійну діяльність, досягти свого власного акме» [4, с. 9]. У свою чергу, Ю.Ю. Савченко вважає, що «одним із важливих моментів у розвитку особистості підлітка є формування самосвідомості, потреби пізнати себе як особистість. У підлітка виникає потреба оцінювати власні можливості для того, щоб знайти місце в колективі. Спочатку в основі самосвідомості підлітка міститься судження про нього інших дорослих, друзів. Підліток дивиться на себе очима оточуючих» [15, с. 16]. Науковець переконливо доводить, що «з віком учень самостійно аналізує та оцінює власну особистість, але оскільки він ще не може правильно аналізувати себе, то можуть виникати конфлікти між думкою про себе та реальним положенням у колективі» [15, с. 16].

Аналіз вищезгаданих тверджень дає нам змогу вважати, що, незважаючи на наявність у підлітків потенційних можливостей до самостійності у виборі способів дій, інтелектуальної та соціальної зрілості, рефлексії та здатності до аргументації власних поглядів та переконань, психіка підлітка є чутливою та нестійкою. А самооцінка обдарованого підлітка, в свою чергу, надто часто корелює з думкою найближчого оточення. Тому вважаємо за необхідне наголосити на тому, наскільки важливо спрямувати діяльність таких важливих соціальних

інститутів, як сім'я та загальноосвітні навчальні заклади, стосовно забезпечення належних психолого-педагогічних умов для становлення та розвитку особистості саме обдарованого підлітка.

Наявні теоретичні підходи щодо розуміння підліткового періоду, а точніше підліткової кризи, А.М. Гельбак представляє у вигляді двох точок зору: з одного боку, акцент робиться на раптових змінах у розвитку, які і призводять до значних змін у поведінці, мисленні та уяві, а з іншого боку знаходиться розуміння кризи як психологічного відхилення (порушення), яке супроводжується стражданнями, пригніченістю і тривожністю [2]. Тому автор переконана, що у підлітковому віці внутрішні суперечності набувають особливого значення, оскільки здатні чинити суттєвий вплив на особистісний розвиток підлітка [2].

На значній ролі внутрішніх суперечностей, вирішення яких, як вважають сьогодні більшість дослідників, дає змогу виводити підлітка на більш високий рівень розвитку, в свій час звертав увагу Г.С. Костюк, який розкрив співвідношення зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку, а також педагогічних впливів зокрема [9]. Дослідник переконливо доводив, що все те зовнішнє та об'єктивне, яке засвоює індивід, поступово стає його внутрішнім надбанням, яке і визначає його ставлення до зовнішнього світу [9]. А.М. Гельбак продовжує розглядати підняту проблему, вважаючи, що «соціальні обставини визначають тривалість підліткового періоду, наявність або відсутність кризи, конфліктів, труднощів дорослішання і особливості переходу від дитинства до дорослості» [2, с. 6]. Науковець переконливо доводить, що «в особі підлітка чисто природне наповнюється соціальним і психологічним вмістом» [2, с. 6]. А.М. Гельбак у своїй статті виділяє та систематизує наявні протиріччя, які можуть мати місце у підлітковому віці [2]. Значної ролі у формуванні особистості підлітка, на думку науковця, набувають суперечності між: 1) вимогами, що пред'являються новою діяльністю, і вже відомими способами її виконання; 2) особливостями навчання в початковій і середній школі; 3) масовим характером навчання та індивідуальними пізнавальними маршрутами; 4) потребами і можливостями їх задоволення; 5) потребами проявити себе в середовищі однолітків, бажанням виглядати привабливим, особливо в очах протилежної статі, і переживаннями з приводу зовнішності; 6) бажанням реалізувати себе та невмінням це зробити [2].

Відповідно, аналіз вищезгаданих джерел та публікацій дає нам підстави погодитись

з неодноразово доведеним фактом про те, що підлітки є важкою категорією, яка характеризується специфічними особливостями, які, в свою чергу, нам, дорослим, вкрай важливо враховувати як під час навчально-виховного процесу, так і в контексті щоденної взаємодії. Обізнаність педагогів і батьків із суперечностями, які є рушійними силами психічного розвитку підлітка, сприяють виробленню ними здатностей досягати оптимальної стратегії у спілкуванні та взаємодії з дітьми цієї вікової категорії.

Однак ігнорування батьками та вчителями психологічних проблем дітей підліткового віку, що сьогодні є непоодиноким явищем, неврахування ними внутрішніх суперечностей, невирішення яких, в свою чергу, призводить до загострення внутрішньо-особистісних конфліктів у підлітків, здатні призводити до появи невротичних розладів, які в цілому за частотою прояву найбільш характерними є саме для обдарованих підлітків.

Е.І. Ніколаєва вважає, що підліток має пройти складний шлях від дитинства до дорослості, в процесі якого він зіштовхується з безліччю труднощів [12]. Науковець стверджує, що «шлях, який підлітку необхідно здолати, залежить від мужності (життєстійкості) та інтеграції особистості» [12, с. 190]. При недостатній спрямованості вищезгаданих аспектів особистості ймовірне пригнічення творчості, в результаті чого, як зауважує автор, «можлива повна конформна деіндивідуалізація особистості – цілковита відповідність особистості наявним в цей момент часу потребам тієї соціальної групи, яка в дійсності буде віддзеркалювати для неї ціннісні уявлення суспільства» [12, с. 190]. Е.І. Ніколаєва переконливо доводить: «За наявності особистісної інтеграції, але недостатньої мужності долати зовнішні бар'єри, можливе обмеження творчості. <...> За наявності високого рівня мужності, але недостатньої особистісної інтеграції велика ймовірність появи дезадаптивної творчості. В даному випадку вона пов'язана з невротами та іншими порушеннями. <...> Виникає динамічна нерівновага: збереження творчості досягається за рахунок принесення в жертву особистісної адаптації» [12, с. 190].

У свою чергу, неврот – це психогенне захворювання, в основі якого лежить протиріччя, яке невдало, нераціонально, непродуктивно вирішується особистістю, що лежить між нею і значущими для неї сторонами дійсності, що викликає болісно-тяжкі переживання: невдач в життєвій боротьбі, незадоволення потреб, недосягнення мети, непоправної втрати [4]. Обдаровані діти,

особливо підлітки, неодноразово становлять групу ризику стосовно частоти прояву у них невротичних розладів.

Наприклад, часто обдаровані діти, мотивовані на досягнення, в ситуаціях, де від них вимагається прояв їх здібностей на найвищому рівні (іспити, ЗНО), можуть відчувати тривожність, занепокоєння, втрату впевненості в собі, в гіршому випадку це може призвести до появи невротичних проявів особистості [4]. Г.О. Гулько з приводу цього систематизувала можливі чинники, які провокують невротичні зміни в особистості підлітка, і до них віднесла: 1) біологічні (емоційна лабільність, рухливість нервової системи, хороша емоційна пам'ять, асинхронність розвитку низки функцій та систем організму (випередження розумового розвитку при відставанні моторного), несумісна генетична кореляція окремих властивостей і ознак (наприклад, суміщення яскравої емоційності і холеричного темпераменту зі здібностями до математики чи гри у шахи)); 2) психологічні, в контексті яких також можна виокремити такі риси характеру, які є типовими для обдарованих дітей загалом, а саме: емоційна чутливість, жалісність, наївність, довірливість, сором'язливість, невпевненість у собі, загострене відчуття власної гідності, самолюбство, недолік спонтанності та природності в прояві почуттів, рефлексивність [4]. Окрему увагу автор приділяє групі соціально-педагогічних чинників, до яких відносять психотравмуюче виховання, в руслі якого, в свою чергу, можна виокремити вимоги дорослих, що перевищують задатки, можливості та потреби дітей; нестачу любові, пестощів та терпіння; непослідовні та суперечливі вимоги по відношенню до дитини; гіперопіку [4]. Цей перелік автор доповнює специфічними невротизуючими чинниками, до яких обдаровані діти особливо чутливі: стримування дитини нормами та вимогами, які прийняті в соціумі; примус дитини до виконавчої позиції; оцінна любов (наприклад, за перемоги, за успіх, а решта – неприйняття або байдужість) [4].

Аналіз вищезгаданих джерел дає нам підстави вважати, що обдарована дитина виступає для дорослих в ролі об'єкта задля експериментування розвивальних впливів, які нам пропонує сучасна психолого-педагогічна практика. Так, більшість педагогічних працівників результат власної діяльності вбачають у кількості засвоєних обдарованими учнями знань. Однак основною потребою сучасної освіти, яка сьогодні у нашому суспільстві є пріоритетною, є потреба в особистостях, які готові демонструвати не лише кількісний, але й якісний

рівень засвоєння знань, які спроможні проаналізувати пропоновану вчителем інформацію крізь призму власної особистості, зіставляючи її з власними цінностями та життєвими переконаннями.

Сім'я, яка виховує обдаровану дитину, також не завжди виступає гарантом плекання гармонійної особистості. В практиці сімейного виховання обдарованого підлітка непоодинокими є ситуації, за яких батьки виховують дитину в міру своїх амбітностей, вбачають в дитині можливість компенсування недосягнутих життєвих цілей і поставлених стратегій, які в свій час не вдалося реалізувати (наприклад, нереалізація професійних можливостей в контексті обраної професії, недопустимість порушення «династії» певної професії, яка довгий час існувала в їх сім'ях).

Плекання педагогами, батьками не лише в обдарованого, але й в будь-якого іншого підлітка виконавської позиції, споживачького підходу до життя унеможлиблює його гармонійний розвиток та успішну соціалізацію на подальших етапах вікового зростання, перешкоджає становленню та розвитку його як самодостатньої і зрілої особистості, формуванню людини, яка спроможна акумулювати в собі високоморальні якості, жити в гармонії як з собою, так і соціумом. Важливо дати зрозуміти підлітку, що здатність помилятися є нормою будь-якої людини, яка живе, працює, контактує з іншими людьми. Сприйняття підлітком життєвої помилки як виклику сучасності має допомогти йому виробити в собі культуру самоаналізу, розвинути рефлексію та напрацювати поведінковий алгоритм у вирішенні несподіваних проблем, які постають в його житті.

Тому ми розділяємо цю думку О.В. Прашко: «У час постійних реформ, що супроводжуються зниженням рівня життя, втратою традиційних ціннісних орієнтацій, послабленням соціальних зв'язків між людьми, збільшенням поляризації населення у духовній, політичній площині, різними поглядами на культурну спадщину, діти та підлітки опинилися вразливою групою населення. Знижується рівень народжуваності, фізичного та психічного здоров'я дітей. Відбулися зміни в ціннісних орієнтаціях підлітків. Фіксується збільшення ролі особистісних цінностей при зниженні суспільнозначущих (бути корисним та потрібним людям). Від успішного здійснення процесу розвитку залежить реалізація підлітками у майбутньому власних здібностей і задатків, можливість стати соціально зрілою особистістю, створювати сприятливі умови для власної життєтворчості» [13, с. 66]. Автор

також вважає, що «у період становлення нових соціально-економічних основ розвитку країни особливої значущості набуває проблема розвитку в підлітків соціальної компетентності, посилення гнучкості та мобільності соціальної поведінки, оволодіння учнями конструктивно-перетворювальною позицією» [13, с. 66]. Відповідно, науковець переконливо доводить, що «розвиток соціальної компетентності передбачає сприяння становленню соціально зрілої особистості, яка здатна жити й самореалізуватися в умовах багатоманітного складно організованого світу, суспільства; набуття учнем знань про суспільство як розмаїту, динамічну, цілісну систему, складовою якої є він сам; розвиток бажання і здатності учня бути активним членом суспільства – цілеспрямовано змінювати його з метою оптимізації власного життя та життя інших людей» [13, с. 66].

Аналіз психолого-педагогічних джерел стосовно відстеження феномена дитячої обдарованості, особливостей протікання підліткової кризи в цілому, а також психологічних проблем обдарованого підлітка зокрема дав нам змогу систематизувати психологічні детермінанти становлення та розвитку особистості обдарованої дитини у підлітковому віці. Запорукою формування та розвитку гармонійно розвиненої особистості обдарованого підлітка виступають: 1) узгодження вимог дорослих з психофізіологічними особливостями розвитку підлітків, потребами та можливостями обдарованих дітей; 2) забезпечення педагогами психолого-педагогічних умов для сприйняття підлітком себе як соціального суб'єкта та розвитку в нього оцінних суджень; 3) наявність в обдарованих підлітків внутрішніх суперечностей, реалістичного рівня домагань; 4) забезпечення вчителями суб'єкт-суб'єктної взаємодії у роботі з обдарованими підлітками; 5) заохочення свободи мислення обдарованого підлітка, забезпечення педагогами в обдарованих дітей мотивації на досягнення успіху; 6) забезпечення батьками по відношенню до обдарованого підлітка неочіпної любові.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, обізнаність щодо природи обдарованості дітей у підлітковому віці є важливою як для педагогів, які розділяють відповідальність за їх освіту і турботу про них, так і для сімей, що їх виховують. Усвідомлення і розуміння психологічних детермінант у становленні та розвитку особистості обдарованого підлітка є необхідним фактором щодо розвитку його соціальної компетентності. Крім того, з'ясовано, що відкриті стосунки у сім'ї та з вчителями є важливим

чинником щодо стабілізації психофізичного стану, подолання невротичних розладів особистості, які є непоодиноким явищем в цьому віці, а отже, досягнення підлітком стану внутрішньої рівноваги. Однак піднята проблема, в свою чергу, не вичерпує її багатогранності. Перспективою подальших досліджень може стати відстеження психологічних детермінант у становленні та розвитку обдарованої особистості у період ранньої юності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богдан М.С. Проблема самотності у підлітковому віці / М.С. Богдан // Сучасні погляди на актуальні питання педагогічних та психологічних наук : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (19–20 грудня 2014 р., м. Одеса). – О., 2014. – С. 5–8.
2. Гельбак А.М. Суперечності як рушійні сили психічного розвитку в підлітковому віці / А.М. Гельбак // Матеріали Всеукраїнської науково-методичної інтернет-конференції «Наукова спадщина Григорія Костюка і сучасні проблеми особистісно-орієнтованої освіти» (18–29 квітня 2016 р.). – Кіровоград, 2016. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ppko-koipro.edukit.kr.ua>.
3. Губенко О.В. Використання механізму переконструювання для розвитку інтелектуальної креативності учнів у процесі вивчення авторського курсу «Сходинки до творчості» / О.В. Губенко // Освіта та розвиток обдарованої особистості : Щомісячний науково-методичний журнал. – 2015. – № 12 (43). – С. 13–18.
4. Гулько Г.О. Психологічна профілактика неврозів обдарованих підлітків / Г.О. Гулько // Сучасні погляди на актуальні питання педагогічних та психологічних наук : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (19–20 грудня 2014 р., м. Одеса). – О., 2014. – С. 9–12.
5. Данчук Ю.П. Емпіричне дослідження психологічних особливостей регуляції рухової активності учнів 5–9 класів / Ю.П. Данчук, О.А. Чеканська // Сучасні погляди на актуальні питання педагогічних та психологічних наук : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (19–20 грудня 2014 р., м. Одеса). – О., 2014. – С. 12–16.
6. Дьяков Д.Г. К проблеме построения автобиографического нарратива в ходе самоидентификации у слабовидящих подростков / Д.Г. Дьяков // Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні : збірник тез наукових робіт учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 26–27 лютого 2016 р.). – Львів, 2016. – С. 8–10.
7. Ільяш А.В. Особливості вирішення вікових завдань підлітка / А.В. Ільяш // Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні : збірник тез наукових робіт учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 26–27 лютого 2016 р.). – Львів, 2016. – С. 31–33.
8. Кирпиков А.Р. Позитивные аспекты переживания одиночества в подростковом возрасте : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.03. «Психология разви-

тия, акмеология (психологические науки)» / А.Р. Кирпиков. – М., 2002. – 181 с.

9. Костюк Г.С. // Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 365 с.

10. Кулемзина А.В. Одаренные дети как группа риска по формированию невротического состояния / А.В. Кулемзина // Сибирский психологический журнал. – 2003. – № 18. – С. 105–110.

11. Моросанова В.И. Стилевая саморегуляция поведения человека / В.И. Моросанова, Е.М. Коноз // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 26–38.

12. Николаева Е.И. Психология детского творчества / Е.И. Николаева. – СПб. : Речь, 2006. – 220 с.

13. Прашко О.В. Програма спецкурсу з розвитку соціальної компетентності підлітків / О.В. Прашко // Освіта та розвиток обдарованої особистості : Щомісячний науково-методичний журнал. – 2015. – № 3 (34). – С. 66–76.

14. Пустулатов І.В. Феномен сім'ї повторного шлюбу у контексті впливу на розвиток ціннісно-сислової сфери особистості підлітків / І.В. Пустулатов // Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні : збірник тез наукових робіт учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 26–27 лютого 2016 р.). – Львів, 2016. – С. 35–36.

15. Савченко Ю.Ю. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини підліткового віку у професійному та особистісному самовизначенні / Ю.Ю. Савченко // Освіта та розвиток обдарованої особистості :

Щомісячний науково-методичний журнал. – 2015. – № 12(43). – С. 13–18.

16. Ткачук А.А. Диагностика и коррекция агрессивного поведения подростков / А.А. Ткачук // Перспективні напрями розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, Україна, 12–13 лютого 2016 р.). – Х., 2016. – С. 86–90.

17. Третьякова О.А. Субъективность личности как условие преодоления одиночества в подростковом возрасте : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.03. «Психология развития, акмеология (психологические науки)» / О.А. Третьякова. – Тамбов, 2009. – 152 с.

18. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність / В.В. Химинець. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 360 с.

19. Чиренко Н.В. Виховання соціальної ініціативності: специфіка уявлень підлітків та дорослих лідерів щодо сутності поняття / Н.В. Чиренко // Освіта та розвиток обдарованої особистості : Щомісячний науково-методичний журнал. – 2015. – № 5 (36). – С. 46–48.

20. Якубович А.О. Психологічні особливості інтернет-залежності підлітків з повних та неповних сімей / А.О. Якубович, О.Г. Шмиглюк // Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні : збірник тез наукових робіт учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 26–27 лютого 2016 р.). – Львів, 2016. – С. 12–13.